

Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji Bir Deneme, Emine YILMAZ, Grafiker

Yaymcılık: 9, 1. Basım, Ankara 2002. X + 146 s.

i

Çuvaşlar ve Çuvaşya

Çuvaşlar (g;inamceM), Türkçe konuşulan coğrafyanın kıyısında, Türk dnyasının ana g vdesinden izole bir Türk topluluğudur. Ruslar tarafından 'Dağ Halkı' (k:rş.Çuv. *Turi* 'Dağlı') olarak adlandırılan Çuvaşlar, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebine mensuptur. Çuvaşya (*g;inam ÇepmhlBe* 'harf. Çuvaş Yersuyu' k:rş.Orhon Türkçesi *yir sub* 'yer su; lke, anayurt'), Rusya Federasyonu'na bağlı otonom bir cumhuriyettir (IIaBam *ABr"HOMH1llle Pecn1eKIHKH*). 18,300 km² y z lç me sahip Çuvaşya, Doğu Avrupa b lgesinde İdil (Volga) nehrinin orta mecrasına yakın bir coğrafyadadır. Tarih boyunca Doğu ile Batı arasında bir k pr olan Çuvaşya'nın başkenti Çeboksan'dır (*IIlynamKap*).

İkinci binyıl zarfında Hazar, Peçenek, Kuman, Kıpçak gibi Türk ya da Hun, Avar gibi Türklerle yakın etnik-k lt rel ilişkilere sahip topluluklar Avrasya coğrafyasında, zellikle Doğu Avrupa'da çok etki\ roller oynamışlardır. Bu tarihi Türk topluluklarından biri de Bulgarlardır. Doğu Avrupa'yı yurt tutan Bulgarların tarihi, Volga ve Tuna nehirleri havzalarında iki ayn y nde gelişmiştir.

Çuvaşların atalan olan Bulgar-Suvar kabilelerinin b lgeye Türkistan'dan geldikleri, komşu Mordvin ve Çeremis (=Mari) gibi Fin-Ugor kavimleri ile birlikte Bulgar birliğini kurdukları kabul edilmektedir. 7. y zyılda kurulan Büyük Bulgar Hanlığı, Hazarların baskısıyla b l nm ş, Bulgarların bir b l m (Utigurlar) Orta Volga havzasına, bir b l m (Kutrigurlar) de g neye y nelmiştir (MS 678). G neye, bug nk Bulgaristan ve Romanya'ya y nelenler, *Tuna Bulgarları* adını almıştır. Tuna Bulgarları zamanla Slav kabileleri içinde eriyerek tarih sahnesinden çekilmiş, geriye *Bulgsris* 'Bulgaristan' yer adı kalmıştır.

Volga Bulgarlarının b y k bir b l m MS 922' de İslam dinini, Aşağı Volga

havzasını elinde tutan ve yine bir Bulgar halkı olduğu kabul edilen Hazarlar ise MS 965'te Musevi dinini kabul etmişlerdir (Knieger 1961: 8). Bilim adamlarının çoğu, Hazarların dilinin Bulgar tipinde olduğunu kabul eder (bk. Menges 1968: 30). Bulgarlar, 158 *Değerlendirmeler*

Kaşgarlı' da, Kıpçakların ve Suvarların hemen kuzeyinde, haritanın batısında g sterilmiştir.

Bug nk Çuvaşların da ataları olduğu kabul edilen Volga Bulgarlarının İkelesi, 13. y z yılın başlarında Moğol işgaline uğramıştır. Moğol istilası Bulgar Devleti siyasi bakımından ortadan kaldırmış, Bulgar k lt rel mirasının b y k lç de yok olmasına yol açmıştır. Volga Bulgarları 15. y zyilda Altın Orda'nın yıkılmasının ardından kurulan Tatar Hanlığı'na bağlanmıştır. 10. y zyıldan itibaren Rusların ilgi alanı olmaya başlayan Volga havzası ve buranın yerli halkı Çuvaşlar 16. y zyılın ortasında Rus Devletine bağlanmış, ardından Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. *Anatri (Aşağı) Çuvaşları* ve *Turi Çuvaşlarının* oluşturduğu Çuvaş halkı 500-600 yıldır bug nk topraklarında yaşamaktadır (bk. Rasonyi 1971, Menges 1968, Caferoğlu 1984).

T rk Dili Haritasının Kıyısında İzole Bir T rk Dili: Çuvaşça

T rk dilleri ailesi içinde tek başına bir grup oluşturan ve tarihi Bulgar dilinin devamı olarak kabul edilen Çuvaşça (*QıBaIIIJTa*), Rusya Federasyonu sınırları içinde Çuvaş Cumhuriyeti'nden başka, Tataristan ve Başkurdistan'da toplam iki milyona yakın kişi tarafından konuşulmaktadır. Çuvaşça Menges'in sınıflandırmasında Volga Bulgarcasının (Hun Bulgarcası), diğer bir adlandırma ile Eski Kuzeybatı b l m n n modern varyantını oluşturmaktadır. Tekin'in fonetik lç dere dayalı sınıflandırmasında ilk grubu, *r//J* grubunu; Johanson'un genetik ve coğrafi lç dere dayalı sınıflandırmasında ise kuzeybatı T rk dilleri coğrafyasında beşinci grubu Bulgar (Ogur) T rkçesi grubu oluşturur.

Çuvaş (qaBarn) s zc ğ n n k kenisiyle ilgili GT *yabaş* 'yavaş' veya *Suvsr= Suvaz* (10. y zyıl) etnik adı ile ilgisinin bulunduğu, iki yaygın g r ş t r (bk. Fedotov 1996:

]fjH]ffN^@~

/ -- 3 / 44 4/ ! Anatri

[<anat7 . 31 - 7 9 \$, en-JinmekJNK@....ya@aitK@~~~~@ t-:«

tr@J 7-%47 \$ üz-eJüsteJN@ «<tr@JelK@halkJNp^@Ölçünlü@dilK@qnatri

/ 4 / / \$ 8 9w: , 0 % E 0 0 % 4 /.

4 < 0 0 3 / 3 / 0--2/ 4 4 % % 2

G / / % . % 3 4 % / ,-

/ / \$ 3 ,- / /. #"\$ -2 3 / 3 4 \$

9 4 % 0 3 \$ 2 &"*:\$

#A\$ -2 % / 4 3 3 4 0 4 5 9 i@YxzfN@ve@sö{lükler

-2 8 %4 4 < 3 0 3 % /

% 4 \$ 6 % 2 % / . ,- / / / \$

/ % 1 - / 9#AC*H#"C': 4 / #AQ# /

4 6 % 4 3 % #"CC / . = 3 4 <4

< / < / /. 4 4 \$ U /1 / % %

/ 0 2 / 4 4 4 3 2

3 4 \$

% % 3 / -- % 3 3 / %

, - - 3 4 / 1 3 % < 54 9 4 /

4 0 3 \$ 2 0 #"X"! +"XHxZYN^

, - / < , - / 3 /- % / , - H % /

/ / 4 / \$ \$ # \$ 6 % 4 / 4 \$ / ` \$ 2 0 6 \$ ` \$ G 0 \$ U \$

|evitskayaK@}^@•ritsakK@q^@VônaH, % E \$ \$ 0 € \$ - 2 • _ , / \$

bilim@ / 3 / 0 1 / • 4 3 0 3 \$ Metin

" # \$ % Bölümü@?s^@YjfH#*+;,\$ % / 6 % 3 / € \$ D \$ 7

?Y[x,,HYf]]N@Yx@...iltlik@debesu@s language TschuaschorTünklük@biliminde

çok@ö{el@bir@yere@sahittir^

İlk Türkçe dilinde Türk dil birliğinden ayrılan Ana Bulgarca (Ana Çuvaşça), doğal olarak ilk bakışta diğer Türk dillerinden en uzak, gerçekte ise İlk Türk dilinin pek çok arkaik özelliğini taşıyan ve koruyan bir Türk yazı dilidir. Örneğin ET soru zamiri *kem*, Türk dil ve lehçelerinde *kim* biçimine geliştiği halde Çuvaşçada *kani'* dir. Altay Dilleri Kuramının temeli olan ses denkliliklerinin birçoğu Moğolca ve Mançu Tunguzcanın yanı sıra Çuvaşça ve başka dillerdeki Bulgarca tipi sesler aracılığıyla ispatlanabilmektedir. Altay Dilleri Kuramı'na göre bir /r/ dil olan Çuvaşça, Türkçenin ilk diyalektidir. İlk Türkçede *i* ve *i* ile gsterilen normal *r* ve İden (*i* ve *l*) farklı fonemler Çuvaşçada korunurken, diğer Türk dillerinde *I*, *z*'ye (*r*'leşme=zetasizm), *I*, *ş* 'ye gelişmiştir (*ş* 'leşme= sigmatizm): İT *bUL* > Çuv. *pir*, ancak GT *buz* ay.; İT *yal* > Çuv. *sul* 'yaş', ancak GT *yaş* ay. vb. Aslında İlk Türkçe dilini karakterize eden *I* ve *i* fonemlerinin normal *r* ve *l* ile birleşerek Çuvaşçada korunduğu söylenebilir. Zetasizm ve sigmatizmin tam aksi bir gelişmeyi yani *z* > *r* (*r*'leşme= rotasizm) ve *ş* > *I* (*l*'leşme=*l*.ambdaizm) gelişimini savunan bilim adamları da vardır.

Z'ci ve *ş* 'ci yaklaşımıyla, Çuvaşçanın doğrudan İlk Türkçenin devamı olduğu, *ş*, *z* dillerinin ise İlk Türkçeden ayrıldığı söylenebilir. Nitekim, Macarcadaki Türkçe alıntılarının ilk katmanını oluşturan *ç* *y* *z* civarındaki sesler *ğ* *n* *b* *y* *k* bir *b* *l* *m* ancak Bulgar tipi bir Türk dili aracılığı ile açıklanabilmektedir. Çuvaş tipinde bilinen ilk yazı dili bugünkü Tataristan, Başkurdistan ile Çuvaşya coğrafyasında 13.-14. yüzyıla ilişkin mezar taşı kitabeleriyle temsil edilen Volga Bulgarcasıdır. Volga Bulgarcasındaki *hi:r* 'kız' (krş. Çuv. *hll*), *sekir*, '8' (krş. Çuv. *sakkiiJ*, *şiv* 'su' (krş. Çuv. *şiv*), *tolJur* '9' (krş. Çuv. *tılıhjl*), *wan* '10' (krş. Çuv. *VUII*, *VUIIf*, *vunni*), *wotur* '30' (krş. Çuv. *vivil*), *uzaklaşma durum eki -rAn* vb. (krş. Çuv. *-rAn*) vb. örneklerde de *g* *r* *ld* *ğ* gibi Volga Bulgarcası ile Çuvaşça arasında bir paralellik vardır. Benzer biçimde, 11. yüzyılın hemen başında tarih sahnesinden çekilen Tuna Bulgarlarından kalan dil yadigarları için benzer tespitler yapılabilir: Tuna Bulgarcası *tvirem* '9.' (krş. Çuv. *tihbir* ay.). Çuvaşça, morfosentaktik ve leksik bakımdan Türkçenin genel özelliklerini taşır.

Çuvaşça, modern ve tarihi Türk dil ve lehçelerinin ses tarihini aydınlatmada, arkaik pek çok geyi koruması ya da diğer Türk dillerinden farklı bir gelişim göstermesi bakımından çok önemli bir rol ve işleve sahiptir. Örneğin, İT *l, *le, *lç, *ç fonemleri Türk dillerinde ş'ye, Çuvaşçada ise s'ye gelişmiştir. Bu yolla Genel Türkçede Ş fonemi bulunan s zc klerden birincil ve ikincil olanları Çuvaşça aracılığıyla belirlemek

160 Değerlendirmeler

kolaylaşmaktadır. Benzer biçimde ek başındaki "d foneminin gelişiminin incelenmesinde Çuvaşça anahtar bir rol oynamaktadır.

Çuvaşçanın ses bilgisi diğer Türk dil ve lehçelerindeki yaygın ve ortak gelişmelerin dışında çok farklı bir gelişim yolu izlemiştir (bk. Ceylan 1997: 195-211). Diller arasındaki genetik bağların birbirine benzeyen değil, çoğu zaman hiç bilinmeyen s zc klerle ispatlanmasının örnekleri Çuvaşça aracılığıyla açık biçimde ortaya konulabilir. Çuv. *huran* ~ GT *l[azan* 'kazan', Çuv. *hurin* ~ GT *kaçfiii* 'kayın (ağacı)', Çuv. *şiv* ~ GT *suw'su'*, Çuv. *yur* =- GT *l[ar'kar*, Çuv. *çire* - GT *yürek*, Çuv. *utmil* = GT *altmış* '60', Çuv. *çiri* ~ GT *tirig* 'diri', Çuv. *sır* - ~ GT *yaz* - 'yazmak' vb. örnekler d zenli ses denkliklerinin örnekleridir. Türkoloji çalışmalarının olgunlaşmadığı dönemlerde Çuvaşçanın bir Fin-Ugor dili sanılmasına yol açan farklı gr n şlerin, aslında aynı biçimlerin farklı, ama d zenli ses gelişimleri olduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, son binyılda Türk dilleri ile Fin-Ugor dilleri arasındaki yoğun ilişkiler sonucunda, belli ölçülerde, Mari (Çeremis) dili *Türkçeleşmiş.*, Çuvaşça ise *Fin-Ugorleşmiştir.* Çuvaşça ve Marice, Fin-Ugor ve Türk dilleri arasındaki sınır çizgilerini oluşturur.

Çuvaşça ile diğer Türk dil ve lehçeleri arasındaki karşılıklı anlaşılabilirlik oranı sıfırdır: *sumir şivi* 'yağmur suyu' gibi temel s zc klerle kurulan bir tamlama, *Kam Islemest vil simest* 'Çalışmayan yemez.', *Payani sirin mise urok?* 'Bugün sizin kaç dersiniz var?', *Şkul surçiviSi hutli'Okul* binası 'ç kılıdır' gibi en yalın cümleler dahi Türkiye Türkçesi (ve diğer Türk dil ve lehçeleri) konuşuru için anlaşılmalıdır.

Çuvaşçada Moğolca, Fin-Ugor dilleri ve Rusça gelere sıklıkla rastlanır. Çuvaşçada Türk dilleri arası d nçleme de oldukça yoğundur. zellikle Tatarcadan pek çok s z alınmıştır. Tatarca ve başka Türk dilleri aracılığıyla Çuvaşçanın s z varlığı içinde yerini alan çok sayıda Arapça, Farsça s z c k de vardır: *Hal'hi vıIıitra Çıvaşsen hisepi iki milliona sıvhsrst'* (harf.) Hal(de)ki vakitte Çuvaşların sayısı iki milyona yakındır.' c mlesinde *'hal', vıIıit, hisep'* s z c kleri Arapça, *'million'* Rusça alıntıdır. Farsçadan *ysnsvsrt canvei'), saray, sayar« sera.f), şet« şa:yed), şeher« şelı'* vb. çok sayıda s z c k alınmıştır. Yabancı k kenli s z c klerin bir b l m kaynak dilden b t n yle ayrılarak Çuvaşçanın ses dizgesine uymuştur: *his na ay.* «< Ar. *bazi.·ne ay.*), *ças* 'tez, çabuk' «< Far. *ti:Z*). Çuvaşça tipine uymayan, Tatarcadan alınan s z c kler *araskan* 'arслан', *tims* 'deniz', *çüimek* 'çömlek: *kürşi'komşu'*, *sari'san'*, *yultaş* 'yoldaş', *yeşil* 'yeşil' rneklerinde olduğu gibi, kolayca tanınabilir

Çuvaşça geniş Türk dilleri ailesinden en erken d nemlerde ayrılmak ve Türk dillerinin konuşulduğu coğrafyada izole bir dilolarak kalmakla birlikte, zellikle Tatarca aracılığıyla 'kardeş' dillerle bağlarını koparmamıştır. Az sayıda insanın ana dili olan Çuvaşça aslında İlk Türkçe zellikleri koruması bakımından, Türk dil ve lehçeleri arasında zel bir yere sahiptir. Çuvaşça, aynı zamanda, Fin-Ugor dilleri ile Türk dilleri arasında k pr g revini g rm ş t r. Çuvaşça Türk dillerinin ses ve biçim bilgisi tarihini doğru tanımada anahtar rol oynamaktadır. Çuvaşça olmadan Türk dillerinin Altay dilleri ile ilişkilerinin aydınlatılması zorlaşır.

Çuvaşça Metinlerin Çevriyazısı

T rkl k biliminde çevriyazı dizgeleri arasında bağlantı kurmak, tutarlılık sağlamak her zaman nemli bir sorundur. Çuvaşçanın yazımı da yakın d nemlere değin bu sorunun bir parçası olmuştur. Sorunun kaynağı, Finlandiyalı dilci ve folklorcu H. Paasonen tarafından 1908'de Peşte'de *Csuvas Sz6jegyzek* adıyla yayımlanan eserin, Türk Dil Kurumu tarafından yapılan çevirisi olan *Çuvaş Sözüüğüdür.* (TDK. İstanbul 1950) S z l k, çevriyazı dizgesindeki karmaşık uyarlamalar ve Çuvaş alfabesindeki

d zenlemeler nedeniyle araştırmacılar için çoğu zarnan yanılıcı olmuştur.

Çuvaşanın zg n alfesinde yer alan ve Batılı T rkologlarm benzer biçimleriyle kullandığı *a, e, x* harflerini aynen almak yanılıcı olabilmektedir. rneğin Çuvaşça *fhi hınlılı* değildir, bu nedenle ns z n x ile g sterilmesine gerek yoktur. Araştırmacılar bazen kısa *ll!* ve kısa *lil* seslerini g steren *a, e* harflerini tercih etmektedirler. B yle bir tecih, kuşkusuz bilimsel çalışmalar için bağışlanamaz bir kusurdur. Yılmaz'ın, Çuvaşanın ses ve alfabe dizgelerini irdelemek suretiyle uygulamaya koyduğu çevriyazı harfleri, Çuvaşça araştırmaları için bir kolaylıktır. Yılmaz, seslerde fonetik olmayan değişiklikleri yani alt ses birimleri çevriyazıda g steren, harfler arasında kaşıklığa yola açan *peDem* vb. yazılışlardan vazgeçmişmiştir. Yılmaz'ın *e, a, x* yerine kullandığı, sırasıyla *1, J, h yazıbirimler*, Çuvaşça metinlerin Latin yazısına aktarlma sorununu ortadan kaldırmaktadır.

II

Değerlendirme

Çuvaşça Çok Zamsnlı Morfoloji, Yıknaç'ın 1997'de TDK tarafından yayımlanan *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bi/gisi* adlı çalışmasının bir bakıma devamıdır. Yılmaz, T rkiye T rkolojisinde, Çuvaşça araştırmalarında bir d n m noktası olan *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bi/gisinde* bu T rk dilinin ses dizgesi ile ilgili çalışmaları tarihselkarşılaştırmalı

y ntemle bir arada değerlendirerek yeni sentezler ortaya koymuş, ayrıca pek çok ses bilgisel gelişmeyi tanımlamıştır. Eserde, yalnızca Çuvaşanın ses dizgesini betirlenmemiş, Çuvaşça ile modern ve tarihsel T rk dilleri arasındaki ilişkileri ve bağlan zellikle ses denkliklerinin ve d nçlernelerin işlevleri deri i toplu biçimde ortaya konularak adeta İlk T rkçe d neminin bir rekonstr ksiyonu yapılmıştır. Y ntem ve yaklaşım bakımından *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfolojinin*, ilk esere oranla eş zamanlı niteliğinin daha ağır bastığı ve ncelikli olarak Modern Çuvaşanın biçim bilgisini betirlemeyi amaçladığı s ylenebilir. .

Yılmaz'ın *Çuvaşça Çok Zamanlı Sesbilgisinden* sonra seriyi s rd ren *Çuvaşça Çok Zamanlı Morfoloji* adlı çalışmasında gelenek bozulmamakta, çalışmanın farklı bir nitelik taşıdığını his eden ve bu yolla okuyucuyu bir kez daha d ş rimeye y neiten bir adlandırına dikkati çekmektedir. Çalışma, T rkl k bilimin doğası gereği, *çok zsmenh* (multitemporal) olmakla birlikte, eş zamanlılığın n plana çıktığı dikkati çekmektedir. Yılmaz'ın, Çuvaşçayı kendi sınırlan içinde değerlendirmeye çalıştığı, karşılaştırmalardan kaçındığı dikkati çekmektedir. Bunda, eserin hacmini artırarak

162 *Değerlendirmeler*

çuvaşçayı, okuyucu için içinden çıkılmaz labirentler haline getirmemek amacıyla, elverdiği lç de yalın kalma endişesi roloynamış olabilir.

Eklemeli dillerde, ad ve eylem çekimlerinde biçim birimlerde uyumların gerektirdiklerinin dışında, *sesçe* pek değişiklik g r lmemesi doğaldır, Bununla birlikte, bilinen -ya da şimdilik bilinmeyen- nedenlerle kimi morfonemik değişmelerin ortaya çıkması da aynı lç de doğal ve kaçınılmazdır. Biçimce değişmelerin yol açtığı ses değişmelerinde çoğu zaman arkaik ya da zg n biçimlerin de ortaya çıkabilmesi, morfonemik değişmelerin ilgi çekici hatta dilin ses ve biçim tarihini aydınlatıcı işlevinin de bir g stergesidir. Çuvaşçada *stte* '(benim) babam', ancak *ssu* '(senin) baban', *aşşJ* '(onun) babası'; *atfe-anne* '(benim) akrabalarım', ancak *esu-ennü* '(senin) akrabaların', *aşşJ-amişJ* '(onun) akrabaları' vb. rneklerde olduğu gibi, yoğun morfonemik değişiklikler g r l r. Yılmaz bu nedenle, çalışmasında çekimlerdeki değişiklikleri g sterebilinek amacıyla tablo ve tablolardaki rnek sayısını y ksek tutmuştur. Eser, 'Yazıçevrimi Alfabeti' (s. v), 'Kısaltmalar' (s. vi), ' ns z' (s. vii-x); 'S z B l kleri' (s. 1-113), 'S z Yapımı' (s. 114-142), 'Metin Kaynakçası' (s. 143) ve 'Kaynakça' (s. 143-146) b l mlerinden oluşmaktadır.

S z B l kleri (s. 1-113), 'Adlar, Zamirler, Sıfat İşlevli Kelimeler, Sayılar, Belirteç İşlevli Kelimeler, Bağlaçlar, İlgeçler, n l ernl er, Eylemler, Eylemsiler' alt b l mlerinden oluşmaktadır. Burada geleneksel s z sınıflandırmasına uygun sıfat ve

belirteç kategorileri yerine 'SıfatlıBelirteç İşlevli Kelimeler' adlandırmaları dikkati çekmektedir. Ayrıca geleneksel sekiz kategorili sınıflandırmaya ilave olarak 'Sayılar', 'Adlar' kategorisinin, 'Eylemsiler' de 'Eylemler' kategorilerinden bağımsız b 1 mler halinde ele alınmıştır.

Adlar (s. 1-29) alt b 1 m nde 'Adların Gramer Kategorileri' başlığı altında *eriilikdişillik*, *seslenme*, *sayı*, *durum*, *iye/ik* kategorileri ele alınmıştır. Bu b 1 mde

Çuvaşçada, t m T rk dil ve diyalektlerinde olduğu g~bi, Hint-Avrupa dillerinde g r len gramatik eril-dişil-n tr ayrımının bulunmadığı belirtilmektedir. Çuvaşçada biyolojik cinsiyet ayrımını g steren s zc kler vardır. İnsanlarda erkek için *ersın* dişi için *arJm* s zc klerinin; hayvanlarda ise erkek cins yerine *asa* [krş. ET *eçi* 'starşiy brat; dyadya (?)', Tuva *aça* 'otets', EMO. *eCige* 'baba' vb. (Fedotov 1996: 60)]; dişi cins yerine *ama* [krş. Mançu-Tunguzca *emô* 'mar'; EMO. *erne* 'kadın'; Korece *etne*, *erne-kim*, *emeai* 'anne' (Fedotov 1996: 39)] s zc klerinin kullanıldığı belirtilmektedir: *asa yıtŧ - ama yıti* 'erkek k pek, k peğin erkeği' vb. Yazı dilinin dayalı olduğu Anatri diyaleğinde seslenme (çağrı) için -(e)veki kullanılır (s. 3.).

Eski T rkçe d neminin çokluk ekleri çokluk işlevlerini yitirerek donmuş morfemler haline gelirken, *-lar* bu işlevi stlenerek yaygınlaşmış ve genelleşmiştir. Çuvaşça, çokluk ekinin kaynağı bakımından diğer T rk dillerinden ayrılır. Çuvaş yazı dilinde *-sem* çokluk eki, diğer T rk dillerinde olduğu gibi durum eklerinden nce gelir. Tek biçimi bulunan yani nl uyumlarına girmeyen *-sem*, ada eklenirken *mortimemik* değişime uğrayarak *-seae* gelişir: *ulma-sem* 'elmalar, ancak *utma-sen-In* 'elma-lar-ın' (ilgi durumu).

çuvaşçayı diğer T rk dil .ve lehçelerinden ayıran en nemli biçim bilgisel

zelliklerden biri, iyelik eki alan adlara çokluk ekinin getirilme biçimidir. T rk dillerinde, *anne-m-ler* gibi zel durumlar dışında, çokluk eki daima iyelik eklerinden nce gelir. Çuvaşçada ise genel kural *ad + iyelik eki + çokluk eki* form 1 d r: *aça* 'çocuk' > *un-in açi-sem* 'harf. "onun çocuk-u-lar"'. Yılmaz, çokluk ekinin iyelik

eklerinden sonra gelmesini bu ekin sonradan ekleşmiş bir bağımsız s zc k olmasıyla açıklamaktadır *i-sem < -sayu-n*, krş. İT *sayu* 'her') (s. 4.). Yılmaz'ın bu açıklamasına göre ET *yu sayu bsrđıg* rneğinde g r ld ğ gibi *sayu, yu* adından sonra gelmektedir. Çokluk eki ile ilgili diğer hususlar da yaygın *-n > -m* değişikliği ve Çuvaşça için çok berlirgin olan *aça >açi* rneğindeki gibi, *morfonemik* değişikliklerdir.

Yılmaz Çuvaşça için sıraladığı on ad durumundan ses ve biçim bakımından en karmaşık olanı, ilgi durumudur. Çuvaşçada diğer T rk dillerinde olduğu gibi tamlayanın mutlaka tamlayan eki alması gerekmez, ancak ekli biçimler daha yaygındır. ilgi durumu ekinin *-n, -(n)in/-(n)In, -yin/-yIn* değişken biçimleri bulunmaktadır. S zc ğ n ns zle, *-u/-ü* ile, *-i* ile veya diğer nl lerle bitmesine; iki heceli olmasına veya ikinci hecesi C+ Ibiçiminde kurulmasına göre ek gelir. d nç s zc klerde de eklenme sırasında çeşitli değişiklikler ortaya çıkar (s. 7).

Belirtine ve y nelme durumlarının aynı eki e *-A, -nA* kurulması ilgi çekicidir. Ancak bunda aynı ekin farklı işlevleri değil, tarihsel ses değişmeleri ile iki farklı ekin *homomorf* durumuna gelişi s z konusudur. Çuvaşçada vurguya bağlı olarak ilk hecedeki dar nl ler genişleyebilmektedir. Eklenme sırasında ilgi durumunda olduğu gibi, alınma s zler dahil olmak zere, bu ekin geldiği s zlerde diftonglaşma, ikizleşme, nl d şmesi gibi bazı ses değişmeleri g r l r: *klrü* « tr *küdegi*) 'g vey' > *kir Iv-e* 'g veyi, g veve'; *ali* (*-rr elig*) 'el' > *alla* 'eli, ele' (s. 8, 9) vb.

Bulunma durumu eki son sestis, *Ir, l*, niden sonra *-tA*; son seste nl ve diğer ns zlerin bulunması durumunda *-rA*; çokluk ekinden sonra *-çe'dir: puli t tr balık*) 'balık' > *puli-ra* 'balıkta'; *sir* 'yer' « ır *ye:ıJ* > *sIr-te* 'yerde', *sum* «(iT *yan*) 'yan' > *sum-I-n-çe* 'yanında' vb. Çuvaşça bulunma ve çıkma durum ekleri T rk dil biliminde ilk T rkçe s z içi ve sonundaki "d foneminin gelişimi sorununu aydınlatmada nemli bir roloynar. Bilindiği gibi tr <-1-, -d T rk dillerinden Tuvacada ve Halaççada korunmuş, başka dil ve lehçelerde ise *t, Z, y* ns zlerine gelişmiştir. tr ek başındaki "d; *r, l, n* ns zlerinden sonra t ms zleşmiş, nl lerden ve diğer ns zlerden sonra ise *r*

olmuştur: İT *adak* > Çuv. *ura* vb. Bu gelişim bakımından Orta Türkçe ile Çuvaşça arasında bir paralelliğin olduğu bilinmektedir. Böylelikle ek başındaki "d foneminin birincilliği tarihi Bulgar dillerinden Volga Bulgarcası ve Tuna Bulgarcası ile Çuvaşça aracılığıyla ispatlanmıştır (s. 12, 13). Ayrılma durum ekleri *-rAn*, *-tAn* ve *-çendurumu* da bulunma durumuyla aynıdır.

Araç durumu eki diğer Türk dillerinde olduğu gibi *birle* ve *bule-n'den* gelişen *-pA* ve bunun geniş biçimi *-pAlA'dır*, yine diğer Türk dillerinde olduğu gibi ET'de sıklıkla kullanılan *-Vn* araç durumu eki, Çuvaşçada kalıplaşarak yapım eki işlevinde birkaç s zc kte kullanılır (s. 16).

164 Değerlendirmeler

Yılmaz, *yokluk durumu* olarak adlandırdığı adlarda olumsuz anlamlı sıfat yapan *-sir/-sir* ekinin, eylemden ad yapan *-mA* ekiyle oluşturduğu Türkçesindeki *-mAdAn* 'zarf-fiil' ekine denk gelen *-masir/-mesir* 'zarf-fiil' ekinden s z ediyor (s. 16, 17). *Neden durumu* eki *-şin/-şin* de tarihsel olarak *üçün'ün* ekleşmiş biçimidir. Bu ekteki ç > ş gelişimi Çuvaşça için neredeyse *tek ömek* durumundadır; ancak aynı gelişim tr *iç* »Çuv. *iş* 'iç' meğinde de g r l r (s. 17). Türk dillerinde g r lmeyen *yön gösterme* durum eki *-lA* diğer durum eklerinden farklı olarak ancak y nelme eki alan s zc klere gelebilir: *tu* « tr *ta:g* > *tiv-s* > *tiv-s-lls* 'dağa doğru' (s. 18). Yılmaz, son olarak eklendiği s zc ğe 'her' anlamı veren *-lA-n* birleşik durumu eki ile çok az g r len *yineleme durumu eki -sArAn'dan* s z etmektedir (s. 18, 19). Yılmaz'ın 'Çuvaşça ad ve eylem çekiminin ilk bakıştaki yabancı ve karmaşık g r n m n n r k t c etkisini bir lç de azaltmak' amacıyla hazırladığı tablolardan ilki 'Ad Çekim Tablosu'dur. Bu tabloda *ilgi belirtme-yönclme*, *bulunma*, *ayrılma*, *yokluk* ve *neden* durumları renklendirilmiş ve eklenme sırasında oluşabilecek ses değişimleri, alıntı s zler de dahil olmak zere, g sterilmiştir (s. 19-23).

Çuvaşça iyelik eklerinin AT ve ET' den gelişen diğer Türk dil ve diyalektlerindeki iyelik ekleriyle ortak k kenden geldiği kurallı ses denklikleri ve Türk dilinin ses tarihi

aracılığıyla açıkça ortaya konulabilmektedir. 1. teklik kişi iyelik eki *-(J)ml -(i)m* diğer Türk dilleri ile aynıdır. İkinci teklik kişi iyelik eki *-U* ise *--{i}il > -(i) pg* gelişiminin sonucudur. Türkçeye Türkçesinde belirtme durumu ekinde olduğu gibi, iyelik ekinin yardımcı nls Çuvaşçada *pg ns* zlerinin dşmesiyle, ekin işlevini zerine almıştır.

çnc teklik kişi iyelik eki *-i, -f, ' işiise ET'* de *-(s)i* ile ilişkili olmalıdır. Birinci çokluk kişi iyelik eki *-(J)mir/-(i)mir ile* ikinci çokluk kişi iyelik eki *-Irr-It'* de ise tipik *zetssizmrotasızın*

karşıtlığı g zlenir. Çuvaşça her iki ekte de tr *i* fonemi korunmuş, ayrıca

ikinci çokluk kişi iyelik ekindeki *ii > g/g > @* gelişimi ortaya çıkmıştır. Çokluk çnc kişide ise Türk dillerinin genel eğilimi Çuvaşça için de ~eçerlidir.

Yılmaz, iyelik eklerinin eklenmesi sırasında ortaya çıkan morfonemik değişimleri de yedi madde halinde sıralamaktadır (s. 25-26). Morfonemik değişmelerin en azından bir b l m n n arkaik gelerin ortaya çıkmış biçimi olarak değerlendirilmesi m mk nd r. Diğer Türk dillerinde de g r len *iyelik eklerinin kalıplaşması, iyeliğin zamide anlatımın* ardından Yılmaz ikinci tabloyu, *Iyelik Çekim Tablosunu* sunmaktadır: *sivi* (krş. ET *sab/sav 's z; haber'* (Fedotov 1996: 20)] *sJvvJ -m 'şarkırır', sJvvu 'şarkın', sJvvi 'şarkısı'; sivvi- mir 'şarkımız', sJvvir 'şarkınız', sJvvi '(onların) şarkısı'* (s. 27-29).

Zamirler (s. 30-46) *kişi, dönüşlülük, gösterme, soru, belirsizlik zamirleri, olumsuz zamirler; iyelik esmideri* başlıklar altında sınıflandırılarak incelenmektedir. Bilindiği gibi zamirler dillerin en eski ve temel s zc kleri arasındadır. Dil ilişkilerini belirlemede temel kavramların adları ve sayı dizgesinin yanı sıra zamirler nemli bir rol oynar.

Ancak birinci ve çnc teklik kişiler, hatta çnc çokluk kişiler bu ilişkileri g stermede her zaman olumlu sonuç vermeyebilir; çokluk birinci ve teklikÇokluk ikinci kişilerin g venirliği ise daha y ksektir.

ET ve GT'nin kişi zamirleri *ben ~ men/sen/ol; biz/siz* farklı fonetik ve morfonemik gelişmelerle Çuvaşçada da g r lmektedir. Çuvaşça kişi zamirlerini diğer Türk

dillerinden ayıran özelliklerden biri teklik ve çokluk 1. ve 2. kişilerde zamirlerin
ninde, Yılmaz'ın deyişiyle, *syut edici e-* gesinin bulunmasıdır: *ep!* ~ *ep* 'ben', *es!* ~
es 'sen', *vı7* 'o'; *eplr* ~ *epir* 'biz', *esir* ~ *esir* 'siz', *vısem* 'onlar'. İlk Türkçe çokluk
işlevli {-r} morfeminin çokluk 1. ve 2. kişilerde korunduğu, diğer Türk dillerinde
zileştiği bilinmektedir: İT *si-r* > Çuv. *e-sir*, GT *siz* 'siz' vb. Zamirlerdeki ayırt edici *e* gesi
ise çekim sırasında kaybolur. Zamirlerin çekimi, Çuvaşçayı diğer Türk dillerine
yaklaştırır, adeta diğerlerinden farksız hale getirir: *ep!* 'ben'; ancak *manIn* 'benim',
mana 'bana', *man-ra* 'bende' (s. 31). Ç n c kişi *vı7*, İlk Türkçe yuvarlak n lerin
ninde *vtüremesiyle* tipik bir Çuvaşça fonetik gelişme meğidir. Çokluk ç n c kişide
ise *ldüşer* ve Çuvaşçaya z g çokluk eki *-sem* eklenir (s. 31).
"ibs (> *bs-*) gibi bir k kten geldiği d ş n len (s. 33) d n ş l l k zamirleri
Çuvaşçayı diğer Türk dillerinden ayırır bk. Fedotov 1996: 309, 310); ancak bu zamirler,
diğer Türk dillerinde olduğu gibi, kişi zamirleri ile kullanılabilir. Eserde
d n ş l l k zamirlerinin çekimiyle ilgili bir tablo yer almaktadır (s. 33-34). Çuvaşça
g sterme zamirlerinden yalnızca *vı7m* (o)T rkçe k kenli olduğu bilinmekte; *ku* 'bu'
dışında, *leşi=o'*, *sili'bu*, işte bu', *ssvi:*«, işte o' zamirleri için Moğolcaya, Fin-Ugor
dillerine hatta Arapçaya başvurulmaktadır (s. 34-36). Çuvaşça soru zamirlerinden

20, 30, 40, 50, 100, 1000 s zc klerle; 60, 70, 80, 90; 100 ve 1000'in katları sıfat tamlaması (matematiksel çarpma işlemi) ile aralardaki sayılar ise sayı grubu (matematiksel toplama işlemi) ve diğer yollarla g sterilir. Çuvaşçada bu dizgenin örnekleri aynen g r l r: *tiblrvunni* '90= dokuz on', *sakir-sir* '800' vb. *ultsir te pilltk* '605' (krş. ET *on srtuki iki* '12') rneğinde olduğu gibi, Çuvaşça sayı grubunda b y k sayı ile k ç k sayı arasında matematiksel toplama işlevinde *te* 've' s zc ğ eklenir. Türk dillerinde sıra sayılar *-nç + -i* 'iyelik eki' form l n n kalıplaşarak adlara eklenmesiyle g sterilir. Çuvaşçada ise sıra sayılar artlık- nl k uyumuna girmeyen *-miş* ile yapılır. Bu ekin yapısındaki Ş gesi ET *-nç* ile, *-m* gesi ise bir başka sıra sayı eki olarak açıklanmaktadır. Kimi dilciler *-m'nin* başka Türk diyalektlerinde de g r ld ğ n bildirmektedir (s. 56). leştirme sayılannın bir (1) dışında (*pir-er* 'birer') tamamının GT *-şAr* ile yapılması ilgi çekicidir. GT Ş foneminin Çuvaşçada Ş ile bulunması ancak *ödüñçleme* ile açıklanabilir. Aslında *ou kanşmanın* T rkiye T rkçesi dışındaki dillerde bulunup bulunmadığı ayrı bir araştırma konusudur. Topluluk sayıları asıl sayılara *-ln/in*, *-simir/-simJr* (çokluk 1. kişi), *-sir/sslr* (çokluk 2. kişi), *-(i)şil-(!)şi* (çokluk 3. kişi) ekleri getirilmek suretiyle ç ayrı yolla yapılmaktadır. Kesir sayılar, asıl sayıların sıra sayılarıyla birlikte kullanılması ile; *yaklaşıklık sayılan* ise, d rt farklı yolla ifade edilmektedir (s. 57-60).

Belirteç İşlevli Kelimeler alt b l m nde (s. Ekm65)

(Fedotov 1996: 130)] 'içinden', *urli - odi'karşı*, te yan' [krş. Tat. *arkılı* 'çapraz, enine vb.', Başkurtça *arkın* ay. (Fedotov 1996: 286)];

teklik ve çokluk birinci kişi ekleri- yine zamir kkenlidir. Teklik ve çokluk ikinci, üçüncü kişiler her iki tipte de ortaktır (s. 80). Bu eklerin, iyelik kkenli olduğu açıktır. Türk dil ve lehçelerinde *zaman* kavramının ortak ve genel olduğu, bir dil ya da lehçedeki zamanların (ve diğer kiplerin) diğer bir dildekine bütünüyle uyduğu düşünülmemelidir. Kimi zaman iki farklı Türk dilinin zamanları arasında yapıca ve işlevce çakışma bir yana, *belirli geçmiş* zamanın dışında ortak bir zamandan bile söz etmek imkansızlaşabilir. Örneğin Kazakça ile Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanın kuruluşları birbirine benzemez. Bununla birlikte, GT *tur-* ve *yon-* yardımcı eylemleri ile {-A}, {-y}, {-p} zarf-fiil ekleri, hemen hemen bütün Türk dillerinde zamanların oluşturulmasında anahtar rol oynar.

Zamanlar (s. 80-94) içinde ilk olarak *şimdiki zaman* ele alınmıştır. Çuvaşça şimdiki zaman, eylemlere, sırasıyla, zarf-fiil eki {-A}, {+} « *tl < tu < tur < İT tur-un* ve kişi eklerinin getirilmesiyle yapılır (s. 81). Bu zamanın olumsuz biçimindeki tek fark, eyleme {-mAs-} gelmesidir. Çuv. *-mAs'in* (krş. GT *-mAz*) bu biçimi, onun içindeki değişim olduğuna işaret eder. Tablolarda yer alan örneklerden hareketle, bu zamanın çekiminde dikkati çeken hususlardan biri, *puls-t-lp* 'biliyorum' örneğinde görüldüğü gibi, *puls-* eylemine, son seste *a* bulunması nedeniyle zarf-fiil ekinin gelmemesi ya da zarf-fiil ekinin gelmesiyle son sesteki *a*'nın değişimidir. Üstte yandan artınlı

168 Değerlendirmeler

sesçiklerde teklik üçüncü kişide fiilin ndamaksıllaştığı gözle çarpılmaktadır. Diğer bir husus da şimdiki zaman eki fiilin gerileyici benzeşme sonucunda, çokluk üçüncü kişide *s* sesine gelişmesidir:

*Görülen geçmiş zaman, Türk dilleri ile hemen hemen aynıdır; Ir, I, nı ns zleriyle bitenler hariç, eylemlere getirilen geçmiş zaman eki -ri/-ri « *-dil*-dı) getirilmesiyle oluşur. Eylem sonunda Ir, I, nı bulunması durumunda, zaman eki -ti/-t/ye, çokluk ç nc kişide ise -çI'ye*

püs-la-r 'başlayalım', *pus-li-r* 'başlayın' vb. teklik ve çokluk 1. kişideki {-r}, GT {-z} ve GT {-İilz} ile ilişkilidir. Emir kipinin olumsuz biçimi ise Çuvaşçaya zg d r. Teklik ve çokluk 1. kişide çekimli eylemden sonra *-mAr*, diğer kişilerde yani ikinci ve üçüncü kişilerde çekimli eylemden önce olumsuzluk ilgeci *an* « İT *an*») gelir: *an pusle-ççir* 'başlamasınlar' vb. Çuvaşça, emrin olumsuz biçiminin s z c ğ n n ne *an* [krş. MK (Oğuz) *iilLi* 'yok, değil', *iili iilLi* 'ne ne'], getirilerek oluşturmasıyla Türk dil ve lehçeleri arasında bir istisna teşkil eder: *an pır!* 'gitme'; ancak diğer Türk dilleri *bar-ma!*

Yılmaz'ın *Istek Kipi* olarak adlandırdığı çekim, gelecek zamanla paralellik gösterir.

Bu kipin de olumsuzluk eki GT *-mA-* ekiyle aynı kaynaktan gelişmiştir: *tü-*: d vmetik, *tüy-in* 'd vmetse', *tü-min* 'd vmetse' (s. 96-98). Çuvaşçada *koşul kipi*, gelecek zaman eki *-i/i* zerine *er-* eyleminin *görülen* geçmiş zaman ekli biçiminin getirilmesi ile oluşturulur: *par-* 'vermek'. *per-i-ttim* 'verirdim ama ...', *psr-I-ttin* 'verirdin ama ...' vb. olumsuz biçim de *-mA-* ile yapılır: *tü-mi-mr'* d vmediniz ama'.

Eylemsiler (100-113) alt bölüm *Adeylemler; Ortaçlar, Ulaçlar* başlıklarından oluşmaktadır. Adeylemler *-mA* 'isme-sjme 'harf' içme yeme', *-maşkin/smeşkln* «*-mekşin/smekşln* < *-mAk + için*) eklerinden ibarettir (s. 100). Ortaçlar kipiye ve işlevlerine göre dokuz bölümde ele alınmıştır. Zaman ölçütüne göre şimdiki zaman ortaçları *-(A)kAn* (krş. GT *-AGAn*), *-An* (krş. ET *-gan/-gen*); geçmiş zaman ortacı *-ni/-n!*; gelecek zaman ortacı *-(A)s* sıralanmıştır. Kiplerle ilgili ortaçlar arasında gereklilik ortacı *-mAllA*, kifayet ortacı *-malih/-mellh* « *-mA + -Ilk*), ihtimal, olabilirlik ortacı *-i*, benzerlik gösteren *-Ansj* (krş. Tat. *-gsnç* « *jt-*) yer almaktadır (s. 106, 107).

Ulaçlar (s. 107-113) da işlev ve zaman ölçütlerine göre sınıflandırılmış, yarıçinlemler ulacı *-A* (krş. GT *-(y)A*), sıralama ulacı *-sA*, geçmiş zaman ulaçları *-sAn* ve *-sassinlsessin*.
Üçüncü ulaç *-iççen*, diğer ulaçlar *-mAssArAn*, *-niranpa/-nIrenpe*, *niseml-nfSem* «
-ni/-i + -semin) vb. örneklerle açıklanmıştır (s. 113).

Söz Yapımı Eserin ikinci bölümüdür (s. 114-142). *Birleştirme Yoluyla Söz*

Yapımı bölümünde, Türk dil ve lehçelerinin tamamında çok yaygın biçimde kullanılan

bu t r kelimeler; tek bir s zc k haline gelmiş kelimeler ve yazırnda kısa çizgi ile birleştirilerek g sterilen ikilemeler olmak zere iki b l mde g sterilmiştir: *sar(i)su* 'tereyağı' « *sar(i)* 'sarı' + *su* 'yağ'), '*kussul* 'g zyaşı' « *kus* < Tat. 'g z' + *sul* 'yaş'); *ali-ura* 'el ayak' « *eljg* + *adalfJ*, *çun-çire* 'can y rek' « Far. *ca:n*+ *yürek*) vb.

Ekleme Yoluyla Söz Yapımı b l m nde addan ad yapan ekler (s. 115-125) içinde şu eklerle ilgili bilgi verilmiştir: K ç ltme eki *-A*: *kentir-e* 'sicim, ip' < *kantir* 'kendir', y n g steren *-(y)Af*. *lus-sl* 'arka taraf' « tr *kıç*), *-An*: *puş-sn* 'g çs z, kuvvetsiz' < Tat. *buş* 'boş', *-Ak*: *yüs-ek*: 'ekşimsi' « *iTa*:*çığ* 'acı', Fin-Ugor dillerinden alınma *-As*: *türke-s* 'dik kafalı', *-Aş*: *malaş* 'gelecek' < *mal* ' n' < tr *öli*, *çAn*: *ls-çen* 'çalışkan' < *is* < tr *ilç*, k ç ltme eki *-be/ -ke*: *çll-be* 'dil' « tr *til*, aitlik eki *-kl*: *klr-hi*'sonbahar(da)ki < *klr* 'g z' < tr *W*, *-lIl-lh,-h* ve *-ik/-Ik,-k uy-ih* 'ay' < tr *a:y*, *til-ik* 'r ya' < *rrtü:f*.

Addan ad yapımı ekleri arasında *-In/sin* (araç ekinin Çuvaşça varyantı) , *-şi/-şi(teklik* ç nc kişi iyelik eki-*Işi-iş*), *-I*, *-kA*, *-kil-ki*, *-lA* (krş GT *-lA*), *-lAk*(krş. GT *-lAk*), *-li/-ll* ve *-lli/-lli*(krş. GT *-lgl-lig*, *-mAs*, *-sA* ve *-sA* (krş. Nog. *moy-sa* 'boyunduruk', Tat. *muyin-sa* 'gerdanlık'vb., *-sAr*, *-sirl-sIr*(krş. GT *-sIz*), *-sehr-çsh*, *-si/-SI*(krş. GT *-Clk*), *-Sil-SI*, *-fSl-fs*, *-s* (krş. GT *-Cl*), *-skA*, *-tAş*(GT *tAş*),*-şkAl*, *-tAyvb*. sıralanabilir. Addan ad yapım eki olarak yer alan otuzdan fazla biçim birimin b y k bir b l m n n mukabilileri diğer T rk dillerinde yer alır.

Addan eylem yapımı başlığı altında sıralanan eklerden sonuncusu hariç t m n n GT karşılığı bulunmaktadır (125-128): *-A-* (GT ay.), *-(A)J*.{GT ay.) , *-(a)r-* (GT ay.), *hir-I170*

Değerlendirmeler

kir- (krş. GT *-kln*, *-(J)h/-{t}h-* [krş. GT *-(rJk]*, *-(J)n/(!)n-* ve *-(A)n* [krş. GT *-(A)n-*]; *-(J)rha/-{t}rhe-*, *-(J)rka/-(!)rke-* ve *-(J)rhan/-{t}rhen-* (krş. GT *-rga/-rge-*); *-IA-* (GT ay.);

-şin/-ş/n- « Tat.); *-tn*».

Eylemden ad yapımı başlığı altında şu ekler sıralanmıştır (s. 129-136): *-A* (GT ay.);

-(J)kI-{t}k, *-(A)k*(krş. GT *-(rJk*, *-(A)k*); *-çlkl-ç/k*« Tat.), *s'/S'*'bıçak' «< **yüli-güç*); -

iw9 \$, -IP -ig); -iiw9 \$, -gl• - -(J)mw-(•)m9 \$, -(rJm); - 3 f- ... «@%T

- 3 2 0 // ! -(l)sw-(•)sHkiH ^9 \$, -ki); -kçw-

kiç «@ödünçleme@%T.@ / 0 / ! -kçsw-kws, -kinwskln

9 \$, -Gln); -mA?%T@ayNk@%T@ayNk@%T@ayNk@-mi9 \$, H

- Tat^N^@-v« Tat^N^

W # ?s^@Y]zH#*&: < < 4 ,

1/- % / 3 Bulgar4 5 4 / !%

4 % -(A)L¥/GS1 I/F1 1 Tf22.7337 0 T(-v«)Tj /F1 1 .82.5097 0 T TD (1/- T ,)Tj (w1Tc .000ga

oluşu hatta Genel Türk dilinin en eski özelliklerinin aynen ya da farklılaştırarak korunmasıdır.

Çuvaşçayı betimleyen dizi şu gerçeği de ortaya koymaktadır: Çuvaşça olmadan Türkçenin karanlık dönemleri aydınlatılamaz, gerçek anlamda Türk dili tarihi yazılamaz.

KISALTMALAR

Çuv.: Çuvaşça

EMo: Eski Moğolca

ET: Eski Türkçe

GT: Genel Türkçe

harf.: Harfiyen

İT: İlk Türkçe

Tat.: Tatarca

TB: Tuna Bulgarcası

Kaynakça

Benzing, Johannes (1959) 'Das Tschuwaschische', *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Tomus Primus, Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner.

Caferoğlu, A. (1984), *Türk Dili Tarihi*, II, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ceylan [Yılmaz], Emine (1997), *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.

Dankoff, Robert and James Kelly (1985), *Meiunüd iil-Kiisyarf Compendium of the Turlde Dislects* (Dlwan Luvat at-Turk), Harvard University.

Fedotov, M. R. (1996), *Etimologičesldy Slovar' Çuvaşskogo Yszıks* I, II,

Çeboksarı: Çuvaşskiy Gosudarstvennyy İstitut Gumanitarnıx Nauk.

Krüeger, John R. (1961), *Chuvash Manuel*, Bloomington: Indiana University Publications.

Menges, Karl H. (1959) '*CJassification of The Turlde Languages*', *Philologiae*

Turcicee Fundamenta, Tomus Primus, Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner.

Johanson, Lars and Eva A. Csátó (1998) (Eds.), *The Turnde Languages*, London and New York: Routledge.

Rasonyi, Laszló (1971), *Tarihte Türklük*, Ankara: Türk K l t r n Araştırma Enstit s Yayınları.

Róna-Tas, Andras (1982), *Studies in Chuvash EtymologyI*, Studia Uralo-Altaica 17.

Skvortsov, M. İ. (1985), *Çuvaşsko-Russkiy Slovsr'*, Moskva: 'Russkiy Yazık'.

Talat Tekin (1988), *Volga Bulgar Kitsbeleri ve Volga Bulgarcası*, Ankara: TDK Yayınları.

Yılmaz, Emine (1997), *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.

Yılmaz, Emine (2004), 'T rkiye T rkolojisinde Çuvaşça Araştırmalarının Sorunları', *V Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirilen*, Ankara: TDK Yayınları.

<http://www.megabaud.fil~karttu!conjugatIholman1.txt>

<http://gov.cap.ru>

*Yard. Doç. Dr. Süer EKER**

* Başkent niversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı B l m